

УДК 903'1(477)“636”+59

О. П. Сєкерська

ПАЛЕОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ ЕНЕОЛІТИЧНОГО НАСЕЛЕННЯ КАРТАЛУ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ПРИЗМУ АРХЕОЗООЛОГІЇ

У статті на базі археозоологічних матеріалів розглянуто роль тваринництва та полювання в господарстві мешканців енеолітичного поселення Картал (Нижнє Подунав'я). При дослідженні пам'ятки зібрана значна археозоологічна колекція, аналіз якої дозволяє здійснити реконструкцію господарства населення Карталу та відтворити оточуючі поселення ландшафти.

Ключові слова: енеоліт, культура Чернавода, Нижнє Подунав'я, археозоологія, палеоекономіка, палеоландшафт.

Археозоологічна колекція із Карталу (культура Чернавода) зібрана при розкопуванні рову, двох жител та декількох господарських ям енеолітичного часу у 2001–2003, 2007–2008 та 2015 рр. Загальна кількість зібраного археозоологічного матеріалу, який відноситься до культури Чернавода, становить понад 10200 фрагментів кісток, в тому числі 7068 кісток ссавців, 18 кісток птахів, 271 фрагмент від панцирів черепах, 1216 кісток риб та 36 раковин мушель. До виду визначено 7068 кісток мінімально від 255 особин ссавців. Усі зібрані матеріали відносяться до “кухонних решток”. Крім того, виявлено 42 кістки людини, які походять від 4 індивідів. Ще 1581 фрагмент визначенню до виду не піддається: 936 уламків кісток віднесено до великих копитних, ближче не визначених, 645 – до дрібних копитних, ближче не визначених. За мінімальною кількістю особин домашнім тваринам належало 85,9%, диким – 14,1%.

Серед домашніх тварин перше місце за кількістю особин належить дрібній рогатій худобі – 60,3%, причому в стаді переважали вівці (56,2%), а кози складали тільки 4,1% усіх домашніх тварин. Друге місце посідає велика рогата худоба – 18,7%, на третьому знаходиться собака – 15,1%, на четвертому – свині – 5,9%.

Аналіз віку великої рогатої худоби показав, що переважна більшість особин (51,2%) забивалась у дорослому стані. Протягом першого року життя забивалося близько 10% тварин, причому у віці до 4 місяців зафіксовано тільки 1 забиту особину. У напівдорослому стані забивали ще 29,3% тварин, у віці близько трьох років забивали 9,8% поголів'я великої рогатої худоби. Серед 21 дорослої тварини 6 належали до категорії зрілих та 1 – до категорії старих. Таким чином, зрілі та старі особини складали 17,1% загальної кількості стада великої рогатої худоби. Із знайдених цілими 4 плюсен 3 належать коровам і 1 – бику. Розводили рогату породу худоби, висота тварин в холці коливається в межах 130,5 – 136,1 см.

До складу стада дрібної рогатої худоби входили вівці (93,2%) та кози (6,8%). Розводили рогату породу овець, висота в холці яких становила біля 78,9 см. За станом зубної системи нижніх щелеп були проведені визначення віку тварин. З'ясовано, що на протязі перших двох років життя забивали 57,7% усіх особин. Частка тварин, забитих у віці 9 – 18 місяців складає 30,9%. Дорослими забивали 42,3%, а зрілого та старого віку досягали не більше 5% тварин.

Кісткових решток свиней знайдено не дуже багато – усього 189 екземплярів. Всі вони сильно фрагментовані та походять від 13 особин дрібних за розмірами свиней.

Решток собак знайдено набагато більше, ніж свиней – 294 фрагментів, які належали мінімально 33 особинам. Кістки собак не тільки знайдені в переважній більшості розбитими серед “кухонних решток”, вони мають інші сліди розчленування туш – насічки та сліди рубання на суглобових поверхнях трубчастих кісток та черепах. Очевидно, м'ясо цього виду тварин також споживалося. Висота собак в холці коливалася від 38,8 – 55,2 до 43,4 – 58,9 см. Різниця між окремими тваринами за цим показником складає 15 – 16 см та може свідчити на користь існування різних порід, призначених як для полювання, так і для охорони стад та домівок. Віковий аналіз нижніх щелеп собак показав, що вони не доживали до зрілого та похилого віку саме через ще один аспект господарського призначення – використання в їжу. В.Василев відмічав факт вживання собачого м'яса для окремих пам'яток на території Болгарії [1, с.308]. Дослідник поселення Серна вода вважає, що його мешканці собак в їжу не вживали [2, с. 63].

Полювання мало характер підсобного промислу, який, втім, забезпечував досить високий відсоток (24,1%) м'ясної їжі. Склад мисливської здобичі мешканців Карталу багатий – знайдені рештки зайця-русака, бобра, борсука, кам'яної куниці, перев'язки, ведмедя, лисиці, благородного оленя, косулі, тура, сайгака та коня. Кінь з енеолітичних шарів Карталу віднесений до дикої форми на підставі нечисленності решток (214 кісток від 6 особин) та їх статевовікового складу. Цей висновок підтверджується даними вивчення генотипів стародавніх коней [3, с.485], які свідчать про одомашнення даного виду не раніше межі IV–III тисячоліть до н.е.

Основним напрямком полювання був м'ясний – копитні тварини складають 63,9% усіх впольованих тварин. Розвивалися також м'ясо-хутряний (заєць, бобр, борсук, ведмідь) та хутряний напрямки. Мисливці здобували тварин на невеликій відстані від поселення та доставляли туші на територію поселення цілком. Про це свідчить наявність різних частин скелетів диких видів тварин. Виняток становлять хутрові види здобичі – куниця, тхір перев'язка та лисиця, представлені в основному щелепами. Полювання на птахів було не дуже розвиненим, а рибальством займалися залюбки. Серед решток риб трапляються кістки від

великих сомів, судаків, щук, осетрів, карасів та риб родини корошових. Також займалися збиральництвом прісноводних та наземних молюсків та черепах.

Біотопи та кормова база диких та домашніх тварин добре узгоджуються із даними палінологічних штудій [4, с.171-172]. Навколо поселення існували широкі осокові та рогові плавні, у заплаві Дунаю існували луки, а вище – степові ділянки з різнотрав'ям. Подекуди росли невеликі групи деревно-чагарникової рослинності.

Таким чином, основними заняттями енеолітичних мешканців Карталу були землеробство, тваринництво та полювання. Незважаючи на досить високий відсоток мисливської здобичі, основну частку м'ясної їжі давало тваринництво. Основним видом домашньої худоби були вівці, але за виходом тваринного білку перше місце належить великій рогатій худобі. Потім йдуть дрібна рогата худоба, собаки та свині. Розведення свиней не відіграло помітної ролі, але Картал не є винятковою пам'яткою в цьому плані, так як деякі енеолітичні поселення в регіоні Нижнього Подунав'я (Болград, Озерне) також дають невеликий відсоток особин цього виду [5, с.272]. Можливо, це відлуння південно-західної традиції, так як умови регіону цілком підходять для утримання свиней.

Дані ставово-вікового аналізу великої рогатої худоби свідчать про м'ясо-молочний напрямок її розведення та використання вторинної продукції тваринництва. Тварин, яких вирощують на м'ясо, звичайно забивають у віці від *juvenilis* до *subadultus*, коли їх інтенсивне зростання припиняється і маса тіла зростає непропорційно до споживання кормів. Стратегія розведення дрібної рогатої худоби була заснована на отриманні максимального виходу м'ясної продукції – більша частина овець забивалася по досягненні певної маси туші. Невеликий відсоток овець та кіз міг забиватися у випадках сезонних обрядів на межі осінь-зима. Кози в основному забивалися дорослими. Віковий аналіз свідчить, що худоба добре забезпечувалася кормами на зиму. Кількість утримуваних дорослих особин була достатньою для отримання вторинної продукції та відтворення поголів'я.

Полювання відіграло значну роль у господарстві – основним його напрямком був м'ясний. Копитні тварини складають 63,9% від загальної кількості здобичі. Розвивалися також м'ясо-хутряний та хутряний напрямки полювання, рибальство та збиральництво. Навколо поселення існували ділянки з різною рослинністю – від плавнів та луків у заплаві і до степових ділянок на вододілах.

Джерела та література

1. Василев В. Сравнительные исследования роли животноводства и охоты для праисторических поселений Болгарии / Васил Василев // *Thracia Praehistorica. Supplementum pulpudeva* 3. Plovdiv, 4 – 19 Octobre 1978. – Sofia. – S.301 – 310.
2. El Susi G. The animal husbandry of Cernavodă III communities/ Georgeta El Susi // *Cernavodă III – Bolerăz. Ein vorgeschichtliches Phänomen Zwischen dem oberrhein und der Unteren Donau* (18.-24. Oktober 1999). – București. – S.60 – 82.
3. Ludwig A., Pruvost M., Reissmann M., Benecke N., Brockmann G.A., Castaños P., Cieslak M., Lippold S., Llorente L., Malaspina A.-S., Slatkin M., Hofreiter M. Coat Color Variation at the Beginning of Horse Domestication./Arne Ludwig, Melanie Pruvost, Monika Reissmann, Norbert Benecke et al. // *Science*. – 2009. – Vol. 324. – No.5926. – P.485.
4. Герасименко Н.П., Гладиревська М.Б., Матвіїшина Ж.М., Бруяко І.В. Природне середовище людини раннього енеоліту на пам'ятці Картал (с. Орловка, Придунав'я) / Наталія Петрівна Герасименко, Марія Борисівна Гладиревська, Жанна Миколаївна Матвіїшина, Ігор Вікторович Бруяко// *Науковий вісник Чернівецького ун-ту. Зб. наук. пр.* – Вип. 480–481. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 169–173.
5. Цалкин В.И. Древнейшие домашние животные Восточной Европы / В.И. Цалкин. – М.: Наука, 1979. – 280 с.

Sekerskaja E. P. Paleoeconomic Strategy of Chalcolithic population of Kartal: A look through the prism of arheozoology.

Present results of archaeological investigations of Chalcolithic settlement Kartal (Lower Danube region) are investigated in the article. A large archaeozoological collection was collected in the course of research of settlement. Significance of livestock and hunting, was determined in paleoeconomic strategy population of settlement. The analysis of the archaeozoological material allows to reconstruct the role of animal husbandry and hunting in the farm population of Kartal and recreate the surrounding settlement landscape.

Key words: Eneolithic, culture of Cernavoda, the Lower Danube, archeozoology, paleoeconomic, paleolandscapе.

Секерская Е. П. Палеоэкономическая стратегия энеолитического населения Картала: взгляд через призму археозоологии.

В статье на основании изучения археозоологических материалов рассмотрена роль животноводства и охоты в хозяйстве населения энеолитического поселения Картал (Нижнее Подунавье). При исследовании памятника собрана значительная археозоологическая коллекция, анализ которой позволяет реконструировать роль животноводства и охоты в хозяйстве населения Картала и воссоздать окружающие поселение ландшафты.

Ключевые слова: энеолит, культура Чернавода, Нижнее Подунавье, археозоология, палеоэкономика, палеоландшафт.